J. Lõo käsikiri »Mõned andmed A. ja P. P.-ide eluloost ja tegevusest« ja M. Mitt'i käsikiri »Tükikene A. P.-i elulugust« (mõlemad A. Kruusberg'i käes); *Alb. acad.*, 7817; E. Kirj 1920, lk. 346—55.

A. Kr.

PETRI, Johann Christoph, publitsist ja ajaloolane, sünd. okt. 1762 Saksis, sünnikoht ja -daatum lähemalt teadmata. Filosoofia magistrina tuli ta 1784. a. ümber Põhja-Eestisse ja teotses siin Tallinnas ja maal (nii Mihkli klk. Kallaste mõisas ja Nissi klk. Vardi m.), ka Liivimaa alal, Ingeris ja ka Peterburis koduõpetajana ja -kasvatajana aadliperekonnis. Umb. a. 1796 pöördus ta tagasi Saksamaale ja oli aa. 1797—1820 Erfurti evangelistliku gümnaasiumi retoorikaprofessoriks, õpetades teisigi õppeaineid ja toimides selle kõrval ülikooli õppejõuna. Aa. 1805—07 oli P. ajutiselt gümnaasiumi juhataja, tagandati a. 1809 kohaliku prantsuse intendandi poolt ajutiselt ametist ühe artikli avaldamise pärast prantsuse võimude kohta Erfurti ajalehes ja läks a. 1820 pensioneerituna erusse. Hiljemalt a. 1809 oli ta saanud *dr. phil.* astme. P. suri 24. II 1851 ukj. Erfurtis. — P. tähtsus Eesti suhtes sisaldub peamiselt tema humaanseis, osalt valgustusaja põhimõtteile tugivais ja olusid võrdlevais kirjutistes ja raamatuis Eestimaa ning eestlaste kohta. Olles nähtavasti osalt mõjustatud G. Merkel'i (vt.) töist (eriti viimase raamatust »Die Letten«), püüab ta sama julgelt kõnelda eestlaste raskest olukorrast, hinnates esinevaid väärnähteid. P. on esijoones toonitanud eestlaste rasket orjust, sellest tingitud tulunduslikku viletsust ja vaimlist mahajäämist, väljendades mõnikord mõtteid, milledes kajastuvad Prantsuse revolutsiooni ideed, kuigi ta üldiselt näib olevat selle revolutsiooni vastane. Ta nõuab orjade vabastamist, nende inimväärset kohtlemist ja neile inimlikkude elatistingimuste loomist, viidates sealjuures isegi revolutsiooni hädaohule maksva olukorra edasi kestes. Ta kirjeldab kohalikkude mõisnikkude toorest esinemist rahva vastu, nende enamasti laisklevat ja vaimliselt sisutut eluviisi, mille ainsaks aktiivsuseelemendiks äärmise valjusega teostatav ja lühinägelik tulunduslikkude kasude hankimine maarahvastikult. Vaimulikkudele heidab ta ette materiaalsete hüvede ahnitsemist, halba ettevalmistust ja tihti äärmiselt lohakat koguduse hooldamist. Ettevaatlikult puudutab ta ka ametnikkude seas valitsevat korruptsioonivaimu. P. väljendusviis on tihti liialdav ja pealiskaudne, mis tingitud tema mõõdutust laialipaiskuvusest õige mitmesugustele aladele; tegelikku olukorda lähemalt tundmata avaldab ta vahel väärvaateid. Kuid üldiselt on tema töis esitatud seisukohad uued ja rahvasõbralised. P. avaldatud rohkeist kirjutisist ja raamatuist väärivad tähtsamaina tähelepanu eeskätt 4 suuremat teost. A. 1800 Saksamaal avaldatud 5 kirjas »Briefe über Reval nebst Nachrichten v. Esth- u. Liefland. Ein Seitenstück zu Merkels Letten« vaatleb ta, eriti esimeses, eestlaste olukorda; teistes kirjades kirjeldatakse üldjoontes Tallinna elu, allakäivat kaubandust, vene ametnikkude despootiat j. m. Õieti tabatud asjaolude kõrval leidub neis kirjades ka palju naiivsust. A. 1802 Gothas ilmunud 3-köiteline raamat »Ehstland u. die Ehsten, oder hist.-geogr.-statistisches Gemälde von Ehstland« (teose katkendiline, kuid olulisemaid osasid sisaldav eestikeelne tõlge on avaldatud A Peterson'ilt pealkirjaga »Huvitav tükike kodumaa ajaluost«, Viljandi, 1901, II tr. 1903), osutub P. teostest tähtsaimaks ja on Baltimail saanud erilise tähelepanu osaliseks. P. mainib peaallikaina töö juures tarvitanud olevat Hupel'i »Topogr. Nachrichten«, Snell'i (vt.) Läänemereprovintside kirjeldust ja Merkel'i teost »Die Letten«, kuid esijoones on ta kasutanud isiklikke tähelepanekuid ja ülestähendusi mitmelt kohalt ja ajalt. Mõningaist ajaloolisist ja etnograafilisist väärteateist hoolimata annab teos põhjalikuma kujutluse eesti talurahva tolleaegsest olukorrast. Ta sisaldab I osas Eestimaa geograafilise ülevaate ning eestlaste kui rahvuse iseloomustuse selle orjameelsusega ja siiski nõudega vabaduse järgi; II osa käsitleb rahva eluviise ja kombeid ning aadli elu, kuna III osas kirjeldatakse Eestimaa kiriklikku korraldust, vaimulikke, usulist tasapinda, kooli- ja haridusolusid. Kuigi talurahva vabastamise suunas Merkel'i teosest kaugelt vähema mõjuga olnud, avaldab see teos P. suurt sümpaatiat eestlaste vastu nende viletsas olukorras ja püüet seda olukorda parandada, mil põhjusil seda raamatut hiljemini eestimeelselt orienteeritute poolt kiitvalt hinnatud. Vastupidiselt käsitleti seda, nagu muidki P. teoseid, Balti aadli ja vaimulikkude ringkonnis, millede esindajate sulest ilmusid mitmed P. vastu sihitud kirjutised ja raamatud (näit. H. Fr. Tiebe »Lief- u. Esthlands Ehrenrettung gegen Herrn Merkel u. Petri«, Halle, 1804; »Nachtrag . . «, *ibid.*, 1805). Vastuseks neile avaldas P. anonüümselt Erfurtis a. 1805 (II tr. 1809) raamatu »Neue Pittoresken aus Norden, oder statist.-histor. Darstellungen aus Ehst- und Liefland«, mis sisaldab Tallinna ja Eestimaa esijoones etnograafilist kirjeldust sageli väga sapiste märkustega, siis ülevaateid rahvastiku usulisest ja hariduslikust tasapinnast ja vaimulaadist, aadli elust j. m., kusjuures erilist tähelepanu väärib kohalikke vaimulikke ja nende elu